

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bence Erika

Tolnai-tárgylexikon

Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek. Fejezetek az Infaustusból*
Alexandra Kiadó, Pécs, 2007

Regények és hőseik. Több valóságos és virtuális szöveg (ezek története) áll diskurzusban Tolnai Ottó *A pompeji szerelmesek* című kötetében, amelynek műfajisága ugyancsak a köztesség, a diszkurzivitás viszonyrendszerét mutatja. Műfajolvasása ezért csak e hálózatos szövevényben (rövidtörténetek, novellák, elbeszélések, illetve rövidtörténeten belüli kistörténetek és töredékek, novellán belüli novellakezdemények – [Tolnai egyedi műfajaként] novellek –, elbeszélésbe sodródott epizódok, majdani regények fejezeteiként identifikálódó novellaciklusok rendszerében) képzelhető el; ez bonyolult és lezáratlan befogadói műveletet jelent, ugyanakkor a regénnyé szerveződés folyamatairól szól.

Miként a mű alcíme jelöli meg: részleteket olvasunk – legalábbis úgy gondoljuk egy ideig – a készülő *Infaustus* című, a fürdőváros bohémjeiről szóló regényből. Az *Infaustus* azonban – hamar kiderül – csak az egyik felmerülő regénylehetőség szövegegeszen belül, s csak egyetlen – zárójeles közcímekkel rövidtörténetekre tagolt – fejezete a könyvnek. *A pompeji szerelmesek* cím alatt élénk táruló „szöveganyag” ugyanakkor – tagoltsága és minden hagyományos értelemben vett linearitást és összefüggést lebontó szerkezete ellenére is – koherens szöveg. Egységességét az azonos térbeli koordináták közé helyzettség, az elbeszélői, illetve a szereplői szólamok megegyező, hasonló, vagy ismétlődő jellege hozza létre.

A szövegek létrejöttének autentikus terét („kisvilágát”) a fürdőváros jelenti a maga különleges helyeivel (mint amilyen az író-elbeszélő Homokvárnak nevezett lakása, a Vértó környéke, a határzóna, a Tőzegtó stb.) és – számos felbukkanó majd eltűnő, említésre kerülő majd elfelejtett/elejtett szereplője mellett – jellegzetes, állandó figuráival, köztük Regény Misuval, Palicsi P. Howard Jenőkével, Gorotvával, Girizd Emőddel, Szanitter Tibikével. A Palicsfürdőhöz kapcsolódó kistörténeteknek ugyanakkor az exjugoszláv térkiterjedés képezi a hátterét, ahonnan (az író-elbeszélő utazásai révén) a közép- és nyugat-európai térségre nyílik kilátás, meg Amerikára; de sajátos módon ott is (Clevelandban és Párizsban is) „kis-pannon töredékek”-re (pl. Kávai története) lel.

Művészetbefogadói érintettsége (az élményreflexiók és elmélkedések révén) kiterjedt szövegközi vonzatköre alakul ki Tolnai prózájának. Az *infantis-faustus* képzetkör egymásra játszása a világirodalmi (műfaj)jelentés kismitológiai visszképét hozza létre. Sajátos alkotó elvet jelent világában a *fikcionalitás-referencialitás* játéka is (pl. családtörténetében, a Jutka-jelentésben, a szabadkai–zentai–kanizsai magántörténetekben), minek eredményeképp az események és személyiségek pszeudovalóságos mását írja bele prózájába.

Regények és magánmitológiák. Hogy *itt* (közben, regénytéren belül stb.) regények íródnak (jönnek létre), többször, több síkon is tematizálódik a szövegben. Nevéhez méltóan regényt alkot Regény Misu, az író-elbeszélő T. Orbán, máskor T. Olivér néven identifikálódó alteregójának hőse. S bár elsődlegesen kifejti: „Misu romanja [...] nem létezett, Misu valójában zománcégetéssel foglalkozott. Mondása [*Nećeš ući u moj roman!*] nevének egyfajta vállalása volt csupán” (12), a valóságos és a regényterek egybecsúszásának észlelete elbeszélői intenció: „És mégis, barátai mind jobban féltetek, rettegtek, hogy valóban nem fognak bekerülni abba a *romanba*” (12). Vagyis Misu műve csak klasszikus értelemben nem létező: a *megírás* helyett a *megalkotás* folyamatán van a hangsúly, ami nem okvetlenül a szöveg papírra vetésének eljárását, hanem a beszédben élő, létformaként manifesztálódó virtuális regény létrejöttét is jelentheti. A regényhős autonóm ténykedése nem egyedülálló jelenség irodalmunkban, befogadói tapasztalatunkat elbeszélői reflexiók is megerősítik: „...a szimpatikus professzor két szerb regényt állított reflektorfénybe, Sterija *Roman bez romana* és Matic *Najmladji Jagodić neće u roman* című regényét...” (211). A beszédszerű irodalmi létforma utalások rendszerén keresztül legitimálódik előttünk: „Regény Misu jutott eszembe. Aki egyszer – szerbül, mert regény-ügyekben csak szerbül volt hajlandó nyilatkozni, jól-lehet rosszul beszél szerbül – elmagyarázta nekem, vigyázzak, itt, ebben a városban maguk a regényírók a regényhősök, rideg, hibbant, kleptomániás figurák, s ha nem vigyázol, egy reggel arra ébredsz, azonosultak legszebb metaforáiddal, megfűrták motívumaidat, lebegtetett regényedbe vackoltak...

Mintha az ő szavai visszhangoztak volna a labirintus verejtékező betonfalai között: *Olivér, ulaziš u moj roman!*” (41). Máskor arról szerzünk tudomást, Misu dédapja igazi mesefa volt Ludason, s valójában neki köszönhető „az Óperenciás-tengeren túli korpahegy” mesei motívuma, ő találta ki, „[m]eg a korpahegyen azt a nyárfát. Meg a nyárfán azokat a rossz szoknyákat. Meg a rossz szoknyákon azokat a szőrös zsebeket. Meg a szőrös zsebekben azokat a könyveket... [...] T. Olivér egyszer már írt valamit egy bulába dugott női cipőről, de könyvről még ő sem hallott. Howard, aki már évek óta nem írt tiszta szépprózát, azt mondta, ha ismét ráfanyalodik, akkor azt az egyik szőrös zsebből előhalászott könyvet szeretné megírni, pontosabban, megeleveníteni...” (211–212).

Az elbeszélő azonos megszólalás- és látásmódja, a regény virtuális megképződésére és a regényszerű létre vonatkozó utalásai, illetve a megegyező regényhősök szövegen belüli folyamatos ténykedése révén mindinkább nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy a szövegegységek, amit olvasunk, még véletlenül sem különálló novellaciklusok egymásutánját, hanem e sokféle megnyilatkozásból és elbeszélésből összeálló regénylét hozzávetőleges szövegnyomatát alkotják. Ez az *Infaustus* maga: világirodalmi műfaj és létforma. Világregény: Tolnai-lexikon. S benne nemcsak az elbeszélő(k)nek, története(i)knek és hősei(k)nek, de a tárgyaknak is van önálló élete. Bélyegeknak, képeslapoknak és más létrelikviáknak, amelyekhez valamely élet valamely története kapcsolódik. S az elbeszélőnek nem is lehet fontosabb dolga, mint ezeket a tárgyakat összegyűjteni és szövegbe szervezni. Így – befogadóként mindenestre – újabb megrázónak is mondható felismeréssel kell szembenéznünk: Regény Misu románján és a hozzá kapcsolódó intertextusokon, valamint az *Infaustus* regénytelevényén túl (illetve vele együtt) harmadik szövegvilág is formálódik előttünk: valamiféle *transzcendens Tolnai-világlexikon*. E jelenségre a következőképp reflektál az elbeszélő: „Félelmem valamiért fokozódott. Rettegni kezdtem, felzokogok. Hiszen én sosem is regénybe kíváncsi voltam, és mindig is regényt írni akartam, kitalálni akartam a regényhősöket. De a TOLNAI-tól képtelen voltam mozdulni; azután pedig, hogy tovább bonyolódjon a dolog, megjelent ez a: Regény Misu, a fürdővárosi lumpen bandájával...” (43). Reakciójából is kitetszik, a világszerűség jelensége egyúttal a világba vetettség szorongását és elveszettségét, a kollektívban való feloldódás az identitás veszteségét is jelenti: „...a TOLNAI, mint Regény Misu bólogatása közepette Kacsó, a másik infaustus szépen elmagyarázta, mindig: fragmentál. Valójában, mondta, ezzel a harmadrendű lexikkal egy önzabáló mechanizmust sikerült beépítened a prózádba. Stari moj, razjebao si stvar, fejezte be Misu. Mesélni akartam. Igen. De nem erről” (39). A Kracsunból Tolnaivá történt névváltoztatás viszont fordított előjelű folyamat: a világ kollektív tapasztalataiból és élményeiből való kiszorulás következményeit jelöli az író-elbeszélő

életében: „Nem, mondtam. Én semmi rokonságban sem állok a Tolnai festővel. Az én édesapámat még Kracsunnak hívták, őseink egyesek szerint oláh, mások szerint cincár, megint mások szerint pedig szlovén származásúak voltak, apám magyarosította a nevünket Tolnaira” (42). Vagy: „Említettem, már előbb is voltak sejtéseim, nem lenne szabad játszani a nevemmel. Különösen édesapám rokonainak a temetésén (akik egytől egyig megtartották a Kracsun nevet) éreztem fájónak ezt a kérdést. Például, ahogy nyakába borulok egyik kedves kis unokahúgomnak, hogy gyászában osztozzam – ám őt egyszerűen nem úgy hívják, mint engem” (43).

A kollektív emlékezet kiemelt jelentősége, a világtapasztalat belterjessége, illetve a történeten belüliség módosult szerepváltozata olyan jelenségek Tolnai regényírásában, amelyek kismitológiai alapjaira utalnak, a magánmítoszok fontosságát emelik ki szerveződésében. A kis-, illetve magánmitológiák adekvát terét a fürdőváros folklorisztikus, szociokulturális értelemben tagolt, ugyanakkor interkulturális vonzódásokat is magában foglaló közege, míg specifikus, mítoszi-transzcendens világértéseinek forrását az adott térben keletkezett család- és magántörténekek jelentik. Geokulturális értelemben a Tisza mente, az észak- és közép-bácskaiáság földrajzi helyzete adja meg a „világra vetülő tekintet” perspektíváját, míg időkiterjedése a XX. századot öleli fel: eseményei a jelölt század paradigmaticus eseményeivel (pl. háborúk, határmódosulások, holokauszt, szocializmus, jugoszlávság, Milošević-korszak stb.) azonosak. De egészen specifikus helyek és időzónák is felmerülnek a mű szövegvilágában, pl. Jutka konyhája, ahol egészen hétköznapi mozzanatok (pl. a húsdaráló javítása) lesznek történetelőhívó momentumokká. A Homokvárnak metaforikus értelemben is van időjelentése: az idő pergésének/morzsolódásának tropikus alakzatát képviseli. A történet sajátos helye az emlék, teremtő aktusa az emlékezés folyamata: előidézője sokszor a TOLNAI-mitológiát alkotó tárgyi világ valamely darabja, töredéke (pl. Polgár Baba kék tekintete).

Identitások és másolatok. A vizsgált szövegvilág fontos mozzanatát képezi az azonosság kérdése. Az író-elbeszélő legsúlyosabb identitásproblémáját családjának névváltoztatása okozta (az apa elbeszélése regényen belüli miniatűr; novellett), aminek egyrészt a családi kismitológiából való kiszorultság élménye, másrészt kényszerű azonosulások (pl. Tolnai-világlexikonnal) és azonosítások (pl. Tolnai László festőművésszel) voltak a következményei. Az indigó/kopír jelensége fedezhető fel Polgár Baba és lánya viszonyában is. A másolás, utánképzés eljárása teremt meg az író-elbeszélő alteregóit: T. Orbánt, aki a könyv második részében inkább Olivérként jelenik meg. Sajátos mozzanatot jelentenek azok a magán- és családtörténetek prózájában, ahol a nevek referenciális vonatkozásúak, jelöltjük mégsem azonosítható egy az egyben valamely ismert/valóságos személlyel. Szó esik például a Korhecz

családról, annak bélyegkereskedő, egykori súlyemelő tagjáról, a regényvilágban mégis inkább pszeudovalóságosként, jelenségként értelmezhető alakja („pompeji filatelista”; „akin mintha az összes súly, amit valaha is fölemelt az életében, rajta maradt volna”, 82–83).

Pretextusok. Az író-elbeszélő és hősei művészetértő/befogadó magatartása révén szinte beláthatatlan interdiszciplináris, -kulturális és -textuális háló szövődik *A pompeji szerelmesek* köré. Az értelmezhetőség szövegkontextusának egy része azonban – mivel nem eltérő szerzőségről van szó – pretextusként funkcionál. Tolnai korábbi szövegei épülnek be – leginkább utalásszerűen – az aktuális regény szövegterébe; egy olyan kettős (virtuális és szövegszerű) Tolnai-mitológia alakul ki ezáltal, amelynek kulcsszavai, illetve jelenségei *a tárgy* és *a lexikon* fogalmkörébe tartoznak. Bonyolult szövevény. Pannon kistérségi sorstörténetek breviáriuma, tárgylexikon, irodalmi szöveggyűjtemény – a világtérés regényszerű lenyomata s a regényírás mitikus története egyszerre.

Csernik Attila
munkája